

ИДЕИТЕ И ВЪЗГЛЕДИТЕ НА ВАСИЛ МАНОВ ЗА СОЦИАЛНАТА ПЕДАГОГИКА

Клавдия Сапунджиева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Целта на статията е да представи Васил Манов и неговите възгледи за социалната педагогика. Гледната точка на Манов се аргументира чрез анализ на собствената му позиция и съпоставените от него социалнопедагогически системи на П. Наторп, П. Бергман и В. Райн.

Keywords: social pedagogy, social education, socio-pedagogical systems

Тази статия представя една може би малко закъсняла, но трайна ориентация към живота, делото и педагогическото наследство на Васил Манов. Д-р Васил Манов е значим просветен деец, предпочитан за времето си автор и интересна личност, чието дело и творчество незаслужено са пренебрегвани и стигматизирани в годините след 1944 г. Изследователските интереси към педагогическото му наследство през последните години също не са много и затова може да се открие задълбоченото изследване на Емилия Кирилова върху живота и дидактическите възгледи на Манов, което не само го реабилитира, но и до голяма степен определи мястото му сред културните мъже и строителите на България от края на XIX и началото на XX век (вж. Кирилова, 2001). Същевременно, въпреки публикациите на автора (вж. Сапунджиева, 1998; Сапунджиева, 1999) и последващите ги изследвания (Иванова, 2007), социалнопедагогическите идеи и позициите на Манов за социалната педагогика все още не са достатъчно представени и оповестени.

Кой е Васил Манов? Роден е през 1875 година в Тулча (Северна Добруджа) в семейството на търговец. Тъй като остава рано сирак (баща му умира внезапно), след завършване на класното училище в Тулча той постъпва като стипендиант в педагогическото училище в Лом (1890–1893 г.). С дарителски средства от „Фонд за народно образование П. Кермекчиев“ той отива да следва и в Йена, Германия през 1894, за да стане част от „сериозното българско присъствие в немските университети в края на XIX век“ (Кирилова, 2001: 30), а след завръщането си да пренесе европейските ценности и научни постижения в България. В Йена защитава докторат по философия и педагогика с много добра оценка – „Magna cum laude“ (с голяма похвала). След завръщането си в България посвещава дейността си на педагогическото дело и работи на

различни места и постове като учител, инспектор, директор. Най-отличителните длъжности, които заема, са свързани с Министерството на просвещението – началник на отделението на първоначалните училища, главен инспектор по философия и педагогика, началник на отделението на средните училища и други, и с директорските постове – като директор на Института за слепи в София и директор на Първа софийска девическа гимназия. През целия си живот работи активно като автор на научни трудове, член на редколегията и редактор на списание „Педагогически преглед“, подпредседател на Съюза на педагогическите писатели и др.

Университетът в Йена и по-конкретно Педагогическият семинар към него изиграват особено важна роля за педагогическото и личностното формиране на Манов. От 1885 г. Педагогическият семинар се ръководи от Вилхелм Райн, когото Манов приема не само като учител, но и като образец на подражание (вж. по-подробно Кирилова, 2001: 44–51). Васил Манов овладява света на педагогичното през погледа на Райн, става негов ревностен последовател и в този смисъл и последовател на Хербарт (Цилер, Щой). Социалнопедагогическите идеи Манов също възприема през гледната точка на Райн, но и в един по-широк контекст на влияние – като преводач и разпространител на публикации на водещите немски автори и като изразител на своето отношение към социалната педагогика и мястото ѝ в историко-педагогическото познание. Още през 1905 г. той твърди, че: „Колкото и да е необходимо за правилното разбиране и преценяване на социалнопедагогическите стремежи на настоящето да се знае историческият развой на социалнопедагогическите идеи, и до днес нямаме още една история на социалната педагогика, или по-право – една история на педагогиката, в която да се проследява наравно, наред с индивидуалната, и социалната тенденция във възпитанието“ (Манов, 1905: 518).

Може да се каже, че социалнопедагогическите възгледи на В. Манов се оформят едновременно със зараждането и развоя на социалната педагогика в руслото на европейското реформаторство в края на XIX и началото на XX век. Нещо повече – благодарение на него и на други немски възпитаници, привърженици на хербатианството – Д. Грънчаров, К. Свраков и др., идеите на социалната педагогика и движението за социално възпитание навлизат в България почти едновременно със зараждането и разпространението им в Германия.

Представяне на социалнопедагогическите системи на П. Наторп, П. Бергеман и В. Райн

През 1904 г. в сп. „Училищен преглед“ (кн. 6, 7, 8 и 9) излиза поредица от статии на д-р Манов, озаглавена „Индивидуална или социална педагогика“. В нея той не само представя и анализира основните идеи на едни от най-известните представители на социалната педагогика – Наторп, Бергеман и Райн, но и формулира своите виждания. Разсъжденията на Манов са провокирани, от

една страна, от самото назряване на проблема и необходимостта от изясняването на същността на социалната педагогика, която се налага като друга наука за възпитанието и „нова педагогика“ (П. Наторп, П. Бергеман). От друга страна, диаметрално противоположните и крайни становища за нея будят въпроси и спорове. Мислимо ли е примирение и обединение между тях? И ако е мислимо, каква трябва да бъде тази педагогика – индивидуално-социална или социално-индивидуална, т.е. „дали изходната точка на възпитателната дейност трябва да лежи у индивида, като при възпитанието да не забравяме, че го готвим за обществото, или пък изходната точка трябва да лежи в обществото и при обсъждане средствата за реализиране на целта вземаме под внимание индивида?“ (Манов, 1904: 494).

В. Манов съпоставя педагогическите системи на П. Наторп, П. Бергеман и В. Райн. Подборът му се основава на различията във възгледите им за социалната педагогика и нейните възможности. Според него „Наторп е първият от съвременните философи-педагози, който ни даде една отделна „социална педагогика“. Бергеман е един от тия защитници на „новата педагогика“, които отиват до крайност. Райн е най-сдържаният от тях, който представлява синтезът между социалната и индивидуалната педагогика. Бергеман признава правото на съществуване само на чисто социалната педагогика като непримирим враг на индивидуалната. Наторп иска социална педагогика въз индивидуални основи, а Райн е поддръжник на индивидуалната педагогика, изградена на социални основи“. (Манов, 1904: 495).

Представянето и анализът на възгледите на П. Наторп за социалната педагогика от В. Манов има и друга допълнителна стойност. Първо, защото книгата на П. Наторп „Социална педагогика, теория на възпитание на волята въз основа на общността“ (Sozialpädagogik, Theorie der Willenserziehung auf der Grundlage der Gemeinschaft), издадена през 1899 г., не се превежда на български език. Така че идеите му стават достояние на педагогическите кръгове у нас главно чрез периодичния печат, руския превод на книгата и книгата на д-р Бамбергер „Съвременни социалнопедагогически течения“ (преведена от немски през 1910 г.). Освен това по косвен път, чрез идеите на Наторп, В. Манов осветлява допълнително философските идеи на Платон (за добродетелите), на Кант (за волята), както и педагогическите възгледи на Песталоци и Хербарт. В. Манов сравнява и съпоставя също и конкретни моменти от възгледите на Наторп и от други негови трудове или публикации за него, които имат български превод (вж. Манов, 1904: 504).

В. Манов определя социалната педагогика на Наторп като „теория на възпитанието на волята“ – к. В. М. (Манов, 1904: 496). Това е и задачата на възпитанието и педагогиката като цяло. В този смисъл тя се гради върху основите на Кантовата философия и е „миниатюрно копие на грандиозната философска система на великия кьонигсбергски мъдрец“ (Манов, 1904: 499).

Възгледът на Наторп, „че педагогиката може да бъде само една, че идеалният и социалният принцип не са отделни неща при възпитанието и че едното не изключва от обема си другото“ (Манов, 1904: 497), според Манов не дава достатъчно яснота доколко възпитанието е индивидуално обусловено и доколко – социално. Затова той проследява развитието във възгледите на Наторп и се спира на последващите им прецизирания, като откроява разсъжденията му за приоритета на обществото при възпитанието и ставането на човека. „Човекът става човек само в човешкото общество и под непрекъснатото взаимодействие на последното“ (Манов, 1904: 498). Според Манов П. Наторп „установява един паралелизъм между развоя на индивида и обществото“ и показва взаимната връзка между тях (Манов, 1904: 503). Възпитателните „организации“, факторите, които влияят върху формирането на индивида и неговия „волеви живот“ и които го подготвят за влизане в обществото, са: семейството („домът“), училището и „животът“. Те съответстват на степените на активност и развитието на волята. Семейството поставя основите на „възпитателната сграда“, защото в семейното („фамилното възпитание“) са събрани всички зародишни елементи, които подготвят почвата на възпитанието“ (Манов, 1904: 504) – езикът, сетивата, емоциите, трудът, нравствените основи. Наторп е привърженик на Фрьобеловите забавачници, които могат да улеснят домашното възпитание. Училището развива и дава насока на поклъващата воля. То се различава от другите възпитателни фактори по това, че е завършена организация, „която има за задача изключително възпитанието“ (Манов, 1904: 506), или по-точно възпитателното обучение. Тази задача може да се изпълни от националното училище, тъй като неговата основна идея „не е само, че всички имат право да се ползват от благословията на образованието, но че всички имат *еднакво право*“ (Манов, 1904: 506). Според П. Наторп идеята за национално училище е неразривно свързана с демократичното развитие и прогреса на „модерните народи“. Съответстващата ѝ организация е следната: народно училище с шестгодишен курс на обучение (6–12 г.), средно училище (12–18 г.), което в зависимост от успеха е с различни варианти на общообразователна и професионална подготовка („новохуманистическа“ гимназия, реални (занаятчийски) училища и т. н. и университет и висши технически училища. Третата възпитателна организация – животът – трябва да се стреми към нравствено облагородяване на цялото общество. За тази цел от особено значение е ролята на висшето училище. То трябва да възстанови (като при Платон) ролята си на социалнопедагогическа организация и да отвори достъпа си до широките слоеве чрез народните университети.

Като заключение може да се каже, че В. Манов намира строга последователност и систематичност в дедукцията и цялата педагогическа теория на Наторп. Но според него строгата логика на спекулативното Наторпово мислене е недостатъчно обвързана с живота и читателят справедливо може да се

запита: „Що би станало, ако един ден прокараната педагогична теория би се реализирала и някоя от предпоставките ѝ излезеше невярна?“ (Манов, 1904, кн. 9, с. 907).

В. Манов представя и критично анализира и възгледите на П. Бергеман за социалната педагогика въз основа на книгата му „Социална педагогика, изложена въз основа на научни изследвания и с помощта на индуктивната метода като универсална и културна педагогика“. Книгата е преведена на български език от д-р К. Д. Свраков през 1901 г. (I част) и 1902 г. (II част). След това излизат в превод на български книгите му „Педагогическа психология“ и „Еволюционната етика като основа на научната педагогика“ (1907). Така че картината за социалнопедагогическите идеи на П. Бергеман е пълна и широко представена в педагогическата ни книжнина. Бергеман е радетел за „чиста социална педагогия“ (Манов, 1904: 607), а възпитанието „има значение и смисъл само като социално дело, понеже въвн от обществото то е невъзможно, даже немислимо“ (Манов, 1904: 606). Според В. Манов Бергеман иска да построи своята „социална педагогика“ върху „данните, добити от научните изследвания с помощта на индуктивната метода“, за да се противопостави на Наторповата социална педагогика и да се разграничи от нея (пак там). И телесно, и душевно детето е продукт на социалната среда. То е „въплъщение на своите родители, племето, народа“ (Манов, 1904: 608). Нещо повече – цялата душевна структура на индивидуалния живот зависи изцяло от социалните условия (Манов, 1904). В подкрепа Манов цитира Бергеман: „Душата на детето е част от социалната му психея, развита под нейните влияния, тя е част от психическия народен характер, който малко по малко ще се яви най-после в пълния си разцвет“ (пак там).

Манов извежда на преден план разбирането на Бергеман за обусловеността на индивидуалния живот от социалните условия, както и това, че човекът е преди всичко национално, расово същество. Но той не одобрява крайността му и пренебрегването на индивидуалните особености на отделния индивид. Трябва ли, пита Манов, тия индивидуални черти да се игнорират напълно? И може ли да се твърди, че „човекът е изцяло продукт на социетета?“ (Манов, 1904: 609). Бергеман основава своята педагогика на биологията и естествознанието. Според него животът е сбор (резултат) от взаимодействието (преплитането) на различните психични и физически сили. Културата е най-висшата му форма на проява. В този смисъл задачата на възпитанието е двойка – „да изясни културата на бъдещото поколение и да го подготви да вземе участие в нейния прогрес“, но и запазване, усъвършенстване на живота изобщо и на вида в частност (Манов, 1904: 611). Според самия Бергеман така се взема предвид цялата човешка натура и в това е предимството на неговите телеологични схващания. Манов откроява и одобрява факта, че въпреки разбиранията си за приоритетното значение на социума, Бергеман не отхвърля

семејното възпитание и смята, че домашното и институционалното (публичното) възпитание съществуват едно до друго. От друга страна, тъй като възпитанието е обществено дело, обществото трябва да следи (контролира) дали семејното възпитание се осъществява правилно. Това е възможно, като във всяко семејно и социално общество се състави възпитателен съвет от педагози или родители, който да има „три секции: 1. Отделение за контролиране на възпитанието в семејството, възпитанието на чираците и малолетните, слугите и слугините; 2. Отделение за контролиране на възпитанието на сирачетата; 3. Отделение, което да се грижи за възпитанието на незаконородените деца“ (Манов, 1904: 613).

Двата резки възпитателни периода са семејният и училищният. Възпитанието в семејството е най-късно до 8-годишна възраст и е индивидуално, а в училището – до 20-годишна възраст, и е масово и публично. То трябва да се организира от държавата, а не от църквата, религиозните общества или други общности. Според В. Манов Бергеман отново заобикаля проблема, без да го разреши. Човекът е член на различни обществени групи и всяка му влияе, но той има право да иска да се намеси във възпитанието. Възникват редица въпроси, които Манов поставя. Трябва ли всички тези общности да се изключват от възпитанието? Докъде се простират правата и задълженията на семејството, общината, църквата и държавата при възпитанието? Как училищната организация да разреши този проблем? и т.н. Бергеман смята, че държавата и държавните чиновници (но специалисти по призвание и възпитатели) трябва да се грижат за публичното възпитание. За тази цел трябва да се основат различни възпитателни заведения (вж. Манов, 1904: 614), които да улеснят домашното възпитание. Първо – публични възпитателни заведения, в които да работят възпитатели, да имат семеен характер и 10–12 възпитаници, които в училищна възраст посещават масовото (публично) училище заедно с другите деца. Второ – заведения за наследствено болни деца, които не могат да се възпитават вкъщи или са опасни за здравите деца. Трето – забавачниците, които улесняват родителите, които не могат да гледат децата си или нямат условия. Що се отнася до училището, според Бергеман, неговата главна задача е „да се грижи за развитието на интелекта; неговата област не е възпитанието, а обучението“ (Манов, 1904: 614). „Училището трябва да остане чисто заведение, което ще има за задача да се грижи за интелектуалното образование на бъдещите членове на обществото. Само така можем да дадем на обществото характерни солидни образовани членове, сир. интелектуално развити. Нека се помни, че човек с добър характер, но неразвит в интелектуално отношение, не може да бъде полезен член на обществото“ (Манов, 1904: 615). Същевременно Бергеман твърди, че „чрез училището детето се социализира много повече, отколкото вкъщи“ (Манов, 1904: 615). В. Манов подчертава и анализира това противоречие и смята, че не можем да очакваме семејството и тесният семеен

кръг да социализират детето, но пък за да може училището да изпълни тази задача, то трябва да „вземе формата на действително работно обществено“ (пак там). Той представя и схемата на организацията на публичното възпитание според Бергеман. Тя обхваща три степени: първоначално, средно и висше училище. Освен това за по-бедните социални слоеве трябва да се открият „висши народни училища“, а за родителите и младите момичета – вечеринки, сказки и др., за да се образуват как да възпитават бъдещата генерация. По отношение на възпитателните функции и средствата за възпитанието Бергеман смята, че те трябва да се извлекат от самата човешка природа. В. Манов категорично смята, че по този въпрос Бергеман не казва нищо ново. Според него той само систематизира („наброява“) петте възпитателни функции (отглеждане, упражнение, игра, дисциплина, обучение), но като съдържание те се срещат и в други възпитателни системи. Представени са възгледите на Бергеман за учебния материал, който трябва да обхваща целия културен живот. Затова учебните предмети са: история, обществени науки (държавна, правна и икономика), нравоучение и закон Божий, естествени науки, география, математика, езикознание (майчин и чужди езици) и за първоначалното училище – четене, писане, литература и отечественознание (Манов, 1904: 626).

Цялостното впечатление на В. Манов от Бергемановата теория е, че е доста трудно да се схване системата му, защото липсва строгата логичност на изложението и то е разпиляно и на места с големи отклонения. Според Манов въз основа на индукцията Бергеман често интерпретира фактите, така че да извлече необходимите му изводи и поради това понякога заобикаля проблемите (Манов, 1904: 908).

В третата си статия В. Манов представя възгледите на В. Райн. Манов (заедно с д-р В. Николчов, д-р К. Д. Свраков и Сава Велев) превежда книгата на Райн „Pädagogik in Systematischer Darstellung“ („Педагогика, изложена систематично“) – 1905 г.

Идеите и възгледите си за характера на педагогиката В. Райн поставя първо в една полемична статия срещу Наторп и неговия труд „Pestalloszi oder Herbart“ (Песталоци или Хербарт). След това той развива и обосновава по-детайлно становището си в „Педагогика, изложена систематично“, в която част VII е озаглавена „Индивидуална или социална педагогика“. Според В. Манов В. Райн заема „примирително становище между Бергеман и Наторп и като обръща постулата на Наторп, смята, че педагогиката трябва да е индивидуална, но върху социални основи. В. Манов откроява и извежда постановката му за отношението между личността и обществото, между единичното съзнание и социалното цяло. *„Това единично съзнание не е само съставна част от цялото, но и самостоятелна извор на сила в обществения организъм. Несъмнено, за обществото не е безразлично колко обилно тече този извор. По тази причина трябва грижливо да пази индивидуалния му живот, който достига до неиз-*

мерими дълбочини, лежащи твърде далеч от обществото. Противоположностите между единичното същество и общество, между лично достойнство и услужливо подчинение, между морална свобода и историческа обвързаност не трябва да се изличат, а само да се примирят“ (Манов, 1904: 815). Възпитанието не бива да пренебрегва нито социалните, нито индивидуалните страни и в този смисъл за Райн е възможна само една педагогика, а „именно тая, която поставя и двата начина на разглеждане във вярно съотношение“ (Манов, 1904: 816). Възпитанието на децата се осъществява най-естествено и приоритетно в семейството, а след това – в училището. За улесняване на фамилното възпитание Райн препоръчва пансионите и частните възпитателни заведения. Освен това според него културното общество трябва да се погрижи и за възпитанието на децата със специални нужди и да открива сиропиталища и лечебно-възпитателни заведения: „За мъчновъзпитаващи се деца, за останалите назад в умствено отношение, училища за идиоти, заведения за епилептици, за слепи, глухонеми и най-подир спасителните домове – за деца с морални дефекти“ (Манов, 1904: 829). Фамилното и училищното възпитание се допълват и ръководят от едни и същи принципи. Организацията на училището според Райн трябва да улеснява индивидуалното образование и да формира нравствено-характерни личности, културни работници, които да изпълняват и запазят единството в народния живот. Затова са необходими различни видове (типове) училища – възпитателни и специални. Те трябва да са нисши, средни и висши, за да съответстват на работните групи в обществото.

В контекста на разбиранията за целта на възпитанието Райн смята, че средствата на възпитанието се определят от индивидуалната и социалната психология. Той се придържа към Хербарт и смята, че основните възпитателни средства са ръководенето и обучението. В. Манов интерпретира подробно възгледите на Райн в това отношение като използва (и съответно запознава българския читател) и с други съчинения – напр. „*Rein Pädagogik in Grundriss*“. Ръководенето бива: 1. Нравствено отглеждане (*Zucht*) и 2. Управление (*Regierung*).

Нравственият характер има две части – съответно обективна и субективна: 1. Отделни волеви прояви, искания; 2. Обща воля, която се корени в съвкупността от аперцептивни представи, които индивидът има в съзнанието си. Водеща е втората част, която определя посоката на желанията и отделните волеви прояви (Манов, 1904: 830). Чрез управлението възпитаникът се дисциплинира и учи на ред в поведението си. То се осъществява чрез укор, заплашване и различни наказания, като възпитанието е успяло най-много там, където най-малко се наказва. Обучението е също важно възпитателно средство, ако се разбира и организира в духа на Хербартовия мисловен кръг и влиянието му върху волята. Чрез обучението се дава насока на волевите прояви, като целта е нравствените идеи да доминират в представите и съзнанието на детето. Учеб-

ните предмети трябва да спомагат за тази цел на обучението. На първо място това са предметите от т. нар. назидателна група – история (църковна и светска) и литература. Следват художествените предмети – рисуването и пеенето, езиците и реалните предмети – география, естественоисторически предмети, математика, а също гимнастика и ръчна работа.

Обобщеното становище на В. Манов за В. Райн е, че индивидуално-социалната му педагогика е върху гледната точка на практиката и приспособяването ѝ към живота. Тя поражда различни въпроси. Не се ли отива твърде далеч? Къде е мястото на фантазията? Не са ли твърде едностранчиви основите на неговата система, заета от Хербартовата психология и етика?

Позицията на В. Манов за социалната педагогика и социалнопедагогическите идеи

В. Манов съпоставя системите на Наторп, Бергеман и Райн, за да открие различията в тях и да може да отговори на основната си задача: да изясни може ли да се говори за отделна социална педагогика и доколко тя може да даде тласък за разрешаването на отделни проблеми в педагогиката. Кога една педагогическа система е социална и кога индивидуална? В. Манов цели да разкрие същината на социалната педагогика и да предпази българското учителиство от крайности и сляпо увлечение. Това той постига по два пътя – чрез съпоставка и анализ на водещите социалнопедагогически системи и като проследява историята на социалнопедагогическите идеи. Тези негови разсъждения са отразени съответно в четвъртата му статия в сп. „Училищен преглед“ от 1904 г., кн. 9, и в лекцията му пред трети общообразователен учителски курс „Социалнопедагогическите идеи в историята на педагогиката“, излязла като статия в сп. „Учител“, кн. 7 и 8 от 1905 г. Според него през цялата история на педагогиката е налице борба между индивидуалния и социалния принцип на възпитание. Смяната и превесът на всеки от тях е във връзка с общото развитие на културата, борбата между тези принципи в другите области на живота, държавното устройство и т.н. Двата принципа според Манов взаимно са си помагали и резултатът от сблъсъка между тях е ново (поредно) изясняване на основните понятия на педагогиката: целта на възпитанието, средствата за възпитанието и организацията на учебното дело. Ето защо те трябва да са водещи и при анализа на „новопоявилото се социално течение в днешната педагогика“ (Манов, 1904: 910). Според В. Манов основният въпрос и за двете направления в педагогиката е откъде трябва да се извлича целта на възпитанието – от социетета или от индивида. Както показва анализът му на педагогическите системи на Наторп, Бергеман и Райн и собственото му виждане, целта на възпитанието на всяка педагогическа система е обща – нравственото усъвършенстване на обществото. За постигането ѝ е необходимо изясняване на отношението между индивида и обществото. Различията идват, когато започват да се търсят пътищата и начините за това. Ако успеем да открием вза-

имодействието между индивида и обществото, със сигурност ще се постигне една педагогика, която „не ще бъде ни индивидуална, ни социална“, но „...ще ни посочи най-вярно принципите, по които трябва да направляваме нашата социална дейност“ (Манов, 1904: 913). Ето защо В. Манов е на мнение че, що се отнася за целта на възпитанието, социалната педагогика не може да се смята за съвършено нова педагогика, а за доближаване към вярната за времето педагогика. Различията във възгледите по този въпрос не бива да се отнасят до същността на педагогическата система – дали тя е чисто индивидуална или чисто социална, а „доколко тя трябва да бъде индивидуална и доколко социална“ (Манов, 1904). И по въпроса за средствата на възпитанието В. Манов смята, че е възможно примирение и предпазване от крайности и едностранчивост. Новото, което внася социалното течение, според него е, че „трябва да се отдава голямо значение на упражнението и поучението, на развитието на самодейността“ (Манов, 1904: 914). В този план според него привържениците на възгледа, че обучението е едно от най-силните възпитателни средства, трябва да отстъпят и да акцентират вниманието си не толкова върху развитието на мисловния кръг, а върху упражняването и насочването на волята и волевите прояви.

Организацията на учебното дело в социалнопедагогическото движение е съобразно с нуждите на обществото и има ясна социална основа. Социалната страна е и мотивът да се даде предимство на семейното възпитание в доучилищна възраст. Така се осигурява естественият преход от една по-малка обществена група към по-голяма. Според В. Манов семейството е най-здравата основа на възпитанието, независимо дали то е индивидуално или социално. Затова разглеждането на този въпрос и в двата аспекта допринася за „съхраняване и възобновяване на семейството“ (Манов, 1904: 915). Социалните изисквания за едно по-високо образование на всички социални слоеве, съобразено с културното развитие и прогрес, са в основата на идеята за общонационално основно училище и за „народните университети“. Подборът на учебните предмети се съобразява с общата цел и затова особен приоритет има историята, а също и нравствено-назидателната група. В. Манов откроява като специфично социално дело възпитателната работа и грижата на обществото за децата със специални нужди (лечебно-възпитателните заведения) и особено за „нравствено развалените вече деца“ – изправителни заведения, спасителни домове, сиропиталища. Според него, макар и бавно, това социално направление се утвърждава все повече и е пряко свързано с нравственото развитие на обществото.

Общото заключение на Манов е, че въпросът е не дали една педагогика (педагогическа система) е само индивидуална или само социална, а докъде се простират правата и възможностите на индивида и тези на обществото и според тях да се определят „истинските основи на педагогиката“. В този смисъл

крайните позиции и идеи в становището на Бергеман ще останат според Манов изолирани сами по себе си. Манов е на мнение, че движението за социална педагогика няма да създаде една изцяло („досущ“) нова педагогическа система, но то има своите значения, защото: предизвиква „ревизия“ (преоценка) на досегашните системи, предпазва от крайности и ще насочи погледите на педагогическата общност към цялото, към отговорностите ѝ пред цялото общество.

В заключение може да се каже, че В. Манов спомага за разпространение на възгледите за социалната педагогика у нас, и то почти едновременно със зараждането и обнародването им в Германия. Нашата педагогическа общественост има възможност да следи и сравнява социалнопедагогическите идеи и дискусиите около тях на водещите за времето си автори – П. Наторп, П. Бергеман и В. Райн. В. Манов изразява своята позиция и съпоставя различните социалнопедагогически системи, като търси умереност и съпоставимост на двата подхода – социално- и индивидуалнопедагогическия. Извежда акценти и същностни социалнопедагогически аспекти, които са актуални за времето си, но и днес имат своите съвременни измерения.

Педагогическото дело на д-р Васил Манов е национално значимо. Време е стигмата около неговото име да се трансформира и той да заеме полагащото му се място в историята на българската педагогическа мисъл и образование.

ЛИТЕРАТУРА

- Иванова, Т. (2007). *Социалната педагогика в България в края на XIX и началото на XX век*, Бургас: ИК „Калоянов“.
- Кирилова, Е. (2001) *Дидактическото наследство на д-р Васил Манов.*, Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“.
- Манов, В. А. (1904). Индивидуална ли или социална педагогика? (Natorp, Bergemann, Rein). *Училищен преглед*, 9(6), 493–515.
- Манов, В. А. (1904). Индивидуална ли или социална педагогика? (Natorp, Bergemann, Rein). *Училищен преглед*, 9(7) 605–626.
- Манов, В. А. (1904). Индивидуална ли или социална педагогика? (Natorp, Bergemann, Rein). *Училищен преглед*, 9(8), 812–836.
- Манов, В. А. (1904). Индивидуална ли или социална педагогика? (Natorp, Bergemann, Rein). *Училищен преглед*, 9(9) , 907–920.
- Манов, В. А. (1905). Социалнопедагогическите идеи в историята на педагогиката. *Учител*, 12 (7), 518–531.
- Манов, В. А. (1905). Социалнопедагогическите идеи в историята на педагогиката. *Учител*, 12(8), 583–588.
- Сапунджиева, К. (1998.) Възгледите за социалната педагогика в българския периодичен печат в края на XIX и началото на XX век. *Годишник на СУ, ФНПП*, Т. 91, 25–42.

- Сапунджиева, К. (1999.) Социалната педагогика у нас в края на XIX и началото на XX век. *Педагогика*, 9(8–9), 108–122.
- Чакъров, Н. (1964) Социалната педагогика у нас (с. 27–60). В: *Буржоазни педагогически възгледи у нас до 1944 година*. София: Народна просвета.

MANOV'S IDEAS AND VIEWS ON SOCIAL PEDAGOGY

Abstract. The purpose of this article is to introduce V. Manov and his concepts on social pedagogy. The point of view taken by V. Manov is substantiated through the analysis of his own position and, as well as through his comparison of the socio-pedagogical systems of P. Natorp, P. Bergemann and W. Rein

Prof. Dr. Habil Klavdia Sapundjieva

✉ Sofia University „St. Kl. Ohridski“
1504, Sofia, Bulgaria
15, Tsar Osvoboditel Blvd.
tel. +359 2 9706208
e-mail: sapundjievak@abv.bg